

СПОГАДИ ПРО ОЛЕКСУ БІЛАНЮКА

Юрій РАНЮК

Національний науковий центр
Харківський фізико-технічний інститут
вул. Академічна 1, Харків 61108

Редакція отримала статтю 4 травня 2012 р.

Отримавши запрошення від Галини Шопи, головного редактора журналу “Світ фізики”, взяти участь у підготовці книги пам’яті академіка Олекси Біланюка, з яким був добре знайомий, я зосередився лише на одній події – візиті Олекси до Харкова, який завершився фантастичною мандрівкою на байдарці одною з найкращих у світі річок – Ворсклі. На жаль, у мене не залишилося жодних документів про цю подію, за винятком декількох світлин, зроблених Олексою. Подробиці цієї події майже стерлися з пам’яті, адже було це 1995 чи 1996 року.

Приблизно в цей час я працював над книгою “Лабораторія № 1. Ядерна фізика в Україні”. Ми з Олексою домовилися працювати над книгою разом, щоб видати її англійською мовою в Сполучених Штатах Америки під егідою Наукового товариства ім. Тараса Шевченка. На жаль, із цього нічого не вийшло не з моєї вини. Проте книга була видана в Харкові 2001 року.

Я не зупиняємусь на життєвому й творчому шляху Біланюка. Усе це описано у відповідних довідниках та енциклопедіях, зокрема, в Енциклопедії сучасної України. Нагадаю лише, що він та його дружина Лариса активно працювали в Американській філії Наукового товариства ім. Тараса Шевченка та Українській вільній академії наук.

Тепер щодо візиту подружжя Біланюків до Харкова та на Ворску.

Дружина Олекси була тоді вже відомим у світі фахівцем з новітніх магнітних медичних томографів. Мала запрошення до Китаю – прочитати цикл лекцій для тамтешніх фахівців про унікальні як на той час прилади.

Як воно вже так вийшло – не знаю, але вона відмовилася від високооплачуваної поїздки до Китаю на користь безкоштовного турне з тим же циклом лекцій по Україні. Її супроводжував Олекса. Як з’ясувалося згодом, українські фахівці не дуже вітали ті лекції. Чого вартий, наприклад, такий факт. Здається, це було в Дніпропетровську. Лариса звернулася до аудиторії із запитанням про те, якою мовою читати лекції: українською чи англійською. Аудиторія зажадала мови, якої Лариса не знала – російської. Організаторам лекцій здалося, що це політична провокація, мовляв, як можна знати українську і геть не знати російської. Довелося подружжю полішити лекційний зал і їхати далі, здається до Запоріжжя чи Одеси.

У Харкові я виконував роль безкоштовного таксиста. Забирає гостей після сіданку з якогось гуртожитку і віз куди вони замовляли. На лекціях Лариси я жодного разу не був, бо мав справи і до того ж нічого в них не тямив. Звичайно, я проводив екскурсії по місту, але подробиць уже не пам'ятаю. Здається, ще до приїзду до Харкова гості вже збиралися на Ворсклу. Ми домовились про це раніше. Можливо, Ворскла навіть займала в їхніх планах більший пріоритет, аніж лекції. Що ж до Харкова, то я розповім лише історію з фігурою, яка справила на гостей величезне враження.

У місці злиття річок Харків та Очеретянка ще здалеку можна побачити високу могилу (курган), яку я вирішив показати гостям. Довкола могили були суцільні городи. Гости розійшлися довкола. Раントом я почув голос Олекси. Він кликав Ларису. Був такий збуджений, що, здавалося, побачив щось неймовірне. Повторював лише одне слово: "Фігура! Фігура! Ларисо! Дивись, фігура!" Що ж Олекса побачив такого вражаючого? Довкола могили були городи і росла картопля. Час був голодний, і люди по черзі пильнували ті городи, щоб нічого з них не крали. А щоб далеко й краще було видно, збудували на могилі з підручного дерева вежу метрів 5–7 заввишки, на верху якої облаштували спостережний пункт.

Городяни, певно, уявлення не мали, що колись запорозькі козаки, що пильнували степ, споруджували на високих скіфських курганах спостережні пункти, чи вежі, які називали "фігурами". Переконаний, що зараз майже ніхто в Харкові не знає назви споруди. Різниця між харківською та запорозькими фігурами та, що козаки встановлювали на вершині бочки зі смолою. Смолу підпалювали, щойно в степу помічали татарську кінноту. Чорний, густий дим палаючої смоли було видно за багато кілометрів і на інших фігурах козацька варта також підпалювала смолу. Це була своєрідна естафета тривоги. Я харківську картопляну вежу бачив давно, але що то "фігура" мені на думку не спадало.

Олекса з фотоапаратом довго бігав довкола фігури. Зараз уже не пам'ятаю, чи пробував він на неї залізти. Певно, що так. Цю подію він часто згодом згадував і усім про неї розповідав.

Невдовзі Олекса і Лариса зникли з моого поля зору. Я був переконаний, що вони вже з Америці. Аж ось телефонний дзвінок з Києва і розмова про те, що американці готові пливти по Ворсклі. Олекса пропонував знов приїхати до Харкова і вже звідси вирушити на річку. Я ж заперечував і пропонував їм вийти з потяга на мосту через Ворсклу, де ми їх будемо чекати. Домовились, що вони сядуть на потяг, який іде через Суми і вийдуть з нього на зупинці "Піонерська". Наступного дня дзвінок: тривожний голос Олекси повідомив, що в касі їм сказали, що такої зупинки взагалі немає. Олекса запропонував замість Харкова зустрітися в Сумах.

З'ясувалось, що, справді, формально зупинки "Піонерська" немає, але оскільки там є залізничний піонерський табір, то влітку всі без винятку поїзді, окрім товарних, на декілька хвилин там зупиняються. Зійшлися на тому, що по дорозі Олекса запитає у машиністів, чи є зупинка "Піонерська". Якщо такої немає, то вони зійдуть на попередній зупинці "Бакерівка" (це 3–5 кілометрів від "Піонерської"), а звідти я привезу їх на машині.

А далі чи не найцікавіше. Олекса не став чекати "Бакерівки", а ще в Сумах з півлітрою в руках підійшов до електровоза і запитав у машиністів, чи зупиняється потяг на станції "Піонерській". Побачивши пляшку, хлопці збадьорилися і заявили, що коли треба, то зупинка буде. Забравши пляшку, поцікавились, чи не треба ще десь зупинитись. Заради такої нагоди,

Рис. 1: Мандрівка байдаркою по річці Ворсклі: спереду п. Лариса Біланюк; позаду – п. Юрій Ранюк. Знімкував п. Олекса Біланюк.

тут вони кивнули на пляшку, вони ладні зупинитись хоч серед поля.

На час цієї розмови ми вже стали табором на березі Ворскли кілометрів 3–5 нижче за течію залізничного Бакерівського мосту і зібрали байдарку. Десь годині о четвертій ранку я виліз із намету, де солодко спав мій напарник Бакай, спустив байдарку на воду і подався проти течії на неіснуючу зупинку “Піонерська”. Невдовзі показався потяг, який на мою радість став гальмувати, аж поки не зупинився. Я побіг до вагона, в якому мали приїхати гості, з якого так ніхто і не вийшов. Потяг рушив, і тут я побачив гостей, що йшли від хвоста потяга і весело махали мені руками. Я побіг назустріч. Радості не було меж. Витяг байдарку з кущів, поклав у неї валізи, примостиив гостей. Іще мить – і ми вже швидко пливемо вниз течією.

Неможливо передати словами захоплення, яке охопило Біланюків. Щойно вони були в потязі, і раптом уже в байдарці, що пливе по чудовій річці, серед прекрасної природи. Сонце щойно почало сходити, річка оповилася ранковим серпанком. За півгодини ми витягали з намету Бакая і стали йому дорікати, що він, замість готовувати сніданок, спав і проспав гостей.

Невдовзі намет і все наше спорядження опинилися у багажнику машини. Бакай покермував у напрямку Климентового моста, а ми утрох поринули в протоки бакерівського болота, найчудовішого місця на світі. Пливемо вузькими канавами, весла з обох боків чіпляються за кущі м'яти. Нас охоплює запаморочливий запах розірваної і розчавленої трави. Час від часу протока розширюється і ми потрапляємо в озера, поверхня яких вкрита білими ліліями. Далі знову протока і знову чиста вода з ліліями. На першій же зупинці на твердому березі ми з Олексою готуємо обід, а Лариса кидається у воду. Так ми допливли до Охтирки. Бакай поїхав з Олексою до міста, а ми з Ларисою лишилися на березі.

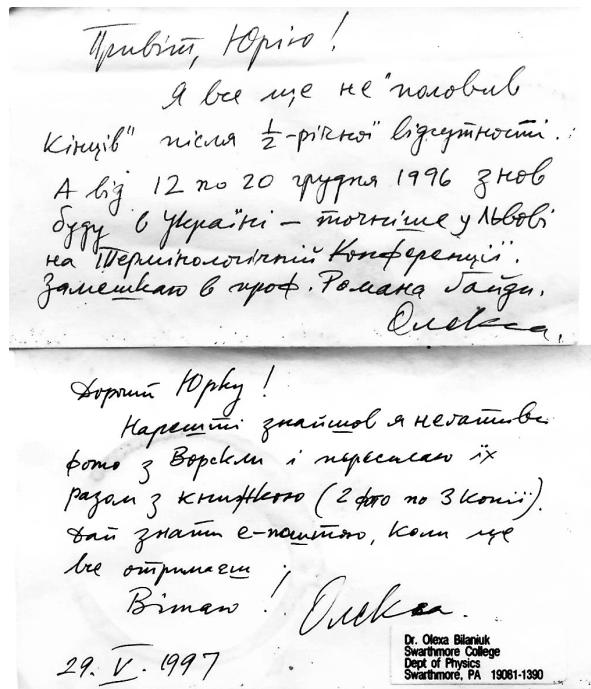

Рис. 2: Дві записки Олекси, які весь цей час були приліплені в моєму робочому кабінеті до стіни.

Нам розповіли про пригоду, яка трапилася з Олексою в місті. Не пам'ятаю вже за чим Олекса став у чергу разом з директором місцевого музею. І тут директор (це був Галкін) взяв Олексу за плече і вказав йому очима на чоловіка, що стояв поперед ними в черзі. На запитання: "Хто це?" він пошепкі відповів: "Син Багряного Борис". Але розмова у зраділого Олекси з сином "самого" Багряного не склалася. Борис не схотів розмовляти і сказав лише: "Мой папа антисоветчик и я от него отказался". Олекса став йому пояснювати, який у нього чудовий батько, але Борис не захотів слухати і чкурнув з черги без хліба.

Заночували ми в наметах на березі Ворскли, недалеко від руїн Охтирського Троїцького монастиря, біля села Чернеччина, де народився поет. Наступну ніч провели в курортному селищі Буймерівка. Палало вогнище, готувалася вечеря, грава гітара і лунали пісні. Лариса диригувала, Бакай акомпонував, я співав, а Олекса фотографував.

Наступного ранку з буймерівського табору вирушила байдарка з трьома жінками і одним чоловіком. На кормі був я, попереду — Лариса.

Нас зустрів стурбований Олекса. Вранці я і Біланюки автомобілем подалися спочатку в Сорочинці, тоді на дачу В. Г. Короленка, і, нарешті, на батьківщину Гоголя - в село Гоголеве. Буйно цвів соняшник і Олекса зупиняв машину, щойно бачив соняшниковий лан і безупину клацав затво-

ром фотоапарата. Видавалось, що в Америці того соняшника він ніколи не бачив. Урешті-решт ми прибули до славної Полтави. Здається, Лариса читала там свої лекції. Я ж повернувся додому.

На прощання гості запевнили мене, що вони ніде так гарно не відпочивали і що наступного літа з дітьми та онуками обов'язково приїдуть на Ворсклу. Та й взагалі вони тепер відпочиватимуть лише на Ворсклі. Але не так сталося, як гадалося. То була їхня єдина мандрівка Ворсклою.